

Vznik elektromagnetického vlnění

Tak jako [mechanický oscilátor](#) je zdrojem [mechanického vlnění](#) (např. kmitající struna je [zdrojem zvuku](#), ...), je i [elektromagnetický oscilátor](#) zdrojem elektromagnetického vlnění.

Např. v rozhlasovém [vysílači](#) kmitá [oscilátor](#), který je zdrojem elektromagnetického vlnění vyzařovaného [anténou](#); elektrická jiskra nebo [atom](#) je zdrojem určitého [druhu elektromagnetického vlnění](#), které vnímáme jako [světlo](#); ...

Základní poznatky o elektromagnetickém vlnění jsou důležité nejen pro pochopení funkce zařízení používaných ve sdělovací technice, ale i jako základ optiky a dějů probíhajících v atomech.

Světlo, kterým se zabývá optika, není nic jiného než elektromagnetické vlnění v určitém rozsahu vlnových délek resp. [frekvencí](#).

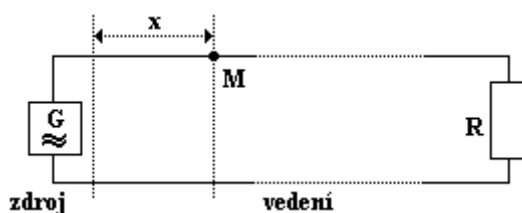
Kmitá-li elektromagnetický oscilátor, probíhají v něm periodické změny [energie](#), která ale nepřechází do okolí oscilátoru (stále se udržuje např. v [oscilačním obvodu](#)). V praxi je ale nutné energii z oscilátoru přenášet.

Např. ze zdroje [střídavého napětí](#) o frekvenci 50 Hz přenášíme energii dvěma vodiči ke spotřebiči, přičemž mezi vodiči spojujícími zdroj a spotřebič je v každém okamžiku ve všech bodech vedení stejné napětí; ... Jiný průběh bude mít přenos energie ze zdroje ke spotřebiči v případě, že oscilátor kmitá s vysokou frekvencí.

Uvažujme zdroj harmonického napětí vysoké frekvence, který je spojen se spotřebičem dvou vodičovým vedením (viz obr. 246).

Nejdříve je ale nutné uvědomit si jednu základní skutečnost: změny napětí na začátku vedení dospějí na jeho konec (ke spotřebiči) s jistým zpožděním. Přenos energie probíhá sice velkou, ale přece jen konečnou [rychlostí](#). Anglický fyzik James Clerk Maxwell (1831 - 1879) dospěl ve druhé polovině 19. století k závěru, že elektromagnetický rozruch se šíří stejnou rychlostí jako světlo. Ve [vakuu](#) je [velikost rychlosti](#) elektromagnetického vlnění $c = 2,997923 \cdot 10^8 \text{ m} \cdot \text{s}^{-1} \approx 3 \cdot 10^8 \text{ m} \cdot \text{s}^{-1}$.

Pro [velikost rychlosti světla](#) ve vakuu platí: $c = \frac{1}{\sqrt{\epsilon_0 \mu_0}}$.

Obr. 246

Při velké frekvenci [zdroje napětí](#) bude napětí mezi vodiči dvoužilového vedení záviset nejen na čase, ale také na vzdálenosti od zdroje. Jestliže pro okamžité napětí zdroje platí vztah $u = U_m \sin \omega t$, pak v bodě M ve vzdálenosti x od zdroje (obr. 246) bude určité okamžité napětí později o dobu $\tau = \frac{x}{c}$.

Pro napětí mezi vodiči v bodě M tedy dostáváme: $u = U_m \sin \omega (t - \tau) = U_m \sin \frac{2\pi}{T} \left(t - \frac{x}{c} \right) = U_m \sin 2\pi \left(\frac{t}{T} - \frac{x}{\lambda} \right)$.

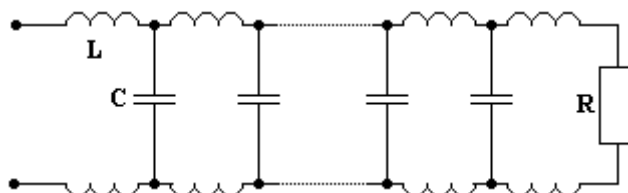
Za [periodu](#) T dospěje vlnění do vzdálenosti λ , kterou nazýváme **vlnová délka elektromagnetického vlnění** $\lambda = cT = \frac{c}{f}$, kde f je frekvence [kmitání](#) oscilátoru.

Analogickou rovnicí je popsáno i mechanické vlnění (např. v pružném vlákně). Vlákno bylo možné považovat za řadu elementárních oscilátorů spojených vzájemně [pružinami](#), kterými se

energie přenáší z jednoho oscilátoru na druhý. Podobná analogie funguje i zde.

Dvou vodičové vedení lze považovat za řadu vzájemně spojených obvodů LC (viz obr. 247). [Indukčnost](#) představují jednotlivé části vodiče a kapacita je dána jejich vzájemnou vzdáleností resp. prostředím mezi nimi. Oba parametry L i C jsou tedy rovnoměrně rozděleny podél celého vedení, které tvoří jednorozměrnou soustavu s rozstředěnými parametry.

Velkou rychlostí [šíření elektromagnetického vlnění](#) je možné vysvětlit, proč při frekvenci 50 Hz je mezi vodiči vedení od zdroje ke spotřebiči všude stejné napětí. Uvažovanému ději odpovídá vlnová délka $\lambda = \frac{c}{f} = 6 \cdot 10^6 \text{ m} = 6000 \text{ km}$. Rozměry celého obvodu je tedy možné vzhledem k vlnové délce zanedbat a děje ve vedení mají ráz kmitání.

Obr. 247

Jinými slovy při malých frekvencích napětí a přenášeného proudu se celý obvod chová pouze jako oscilátor; velikost rychlosti šíření vlnění lze považovat za „nekonečnou“. S rostoucí frekvencí se projevuje jeho vlnový charakter a je nutné vzít v úvahu konečnou rychlost šíření vlny.

Toto zanedbání je možné provést vždy, když v [rovnici postupné vlny](#) je $\frac{t}{T} \gg \frac{x}{\lambda}$.

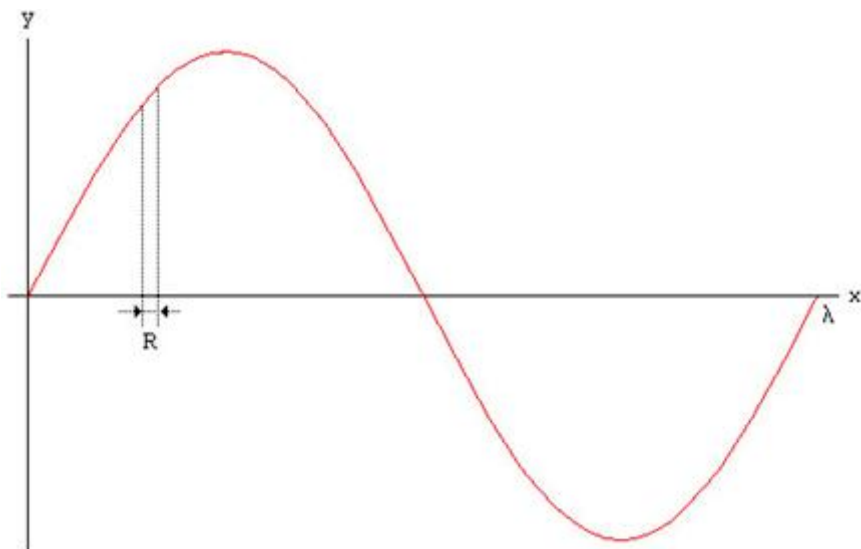
Právě uvedená podmínka nesouvisí jenom s matematickým výpočtem vyplývajícím z rovnice vlny, ale má i svůj fyzikální význam. Vlnová délka vlnění je dána vztahem $\lambda = cT$. Při vyšetřování šíření vlny na vzdálenosti řádově R , pro kterou platí $R = ct$, je možné zanedbat její vlnový charakter, pokud je splněno $R \ll \lambda$ (viz obr. 248). To znamená, že za čas t dojde k velmi malé změně sledované [veličiny](#) ([výchylka](#), napětí, proud, ...).

Podmínku $R \ll \lambda$ lze přepsat ve tvaru $ct \ll cT$, tj. $t \ll T$.

Lze též uvažovat tak, že velikost rychlosti v změny ve sledovaném časovém úseku t je zanedbatelná vzhledem k velikosti rychlosti c šíření vlny. Takže lze psát $v \ll c$ a po dosazení $\frac{R}{t} \ll \frac{\lambda}{T}$.

Po úpravě dostaneme $\frac{R}{\lambda} \ll \frac{t}{T}$, což je tatáž podmínka, která byla uvedena jako první.

Všechny tři uvedené podmínky jsou fyzikálně ekvivalentní. Pokud budou splněny, vlnový charakter sledovaného děje se neprojevuje a tento děj lze tedy považovat za kmitání.

Obr. 248

Za těchto podmínek přehází rovnice ve vztah pro kmitání $u = U_m \sin \omega t$ a vlnový ráz uvažovaného děje se neprojevuje. Jako vlnění tedy chápeme děj v soustavách, jejichž rozměry jsou srovnatelné nebo větší, než je vlnová délka elektromagnetického vlnění.

© **Encyklopedie Fyziky** (<http://fyzika.jreichl.com>); **Jaroslav Reichl, Martin Všeticka**

Licence <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/> zakazuje úpravy a komerční distribuci.